

Mapa objektů hospodářské činnosti člověka v lesích Drahanské vrchoviny, zachycených v archivních pramenech

Specializovaná mapa s odborným obsahem

Výstup vznikl při řešení projektu DG20P02OVV017 – “Mapování kulturního dědictví hospodářské činnosti člověka v lesích” v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II), podpořeného prostředky Ministerstva kultury ČR.

Předkládající organizace:

Mendelova univerzita v Brně, Lesnická a dřevařská fakulta, Zemědělská 1, 613 00 Brno

Řešitel projektu:

Jan Kadavý

Autoři:

Karel Maráz, Tomáš Mikita

Archivní průzkum:

Karel Maráz

1. Syntéza kartograficky nebo prostřednictvím geografického informačního systému (GIS) vyjádřených bodových, plošných, prostorových a případně i časových informací (4D) a jejich souvislostí

Výstupy jsou zpracovány v geografickém informačním systému ArcGIS Pro od firmy Esri (dále jen ArcGIS).

Mapa objektů člověka v lesích Dražanské vrchoviny, zachycených v archivních pramenech:

Mapa č. 1: Mapa objektů hospodářské činnosti člověka v lesích Dražanské vrchoviny, zachycených v archivních pramenech – lokalita Sever.

Mapa č. 2: Mapa objektů hospodářské činnosti člověka v lesích Dražanské vrchoviny, zachycených v archivních pramenech – lokalita Střed.

Mapa č. 3: Mapa objektů hospodářské činnosti člověka v lesích Dražanské vrchoviny, zachycených v archivních pramenech – lokalita Jih.

Tiskové výstupy všech map jsou na formátu A3.

2. Popis dosažených původních výsledků výzkumu a vývoje získaných na podkladě výzkumu určitého území, tento popis musí splňovat kritéria vědeckého sdělení včetně kritického aparátu, seznam použité související literatury

Výsledek „**Mapa objektů hospodářské činnosti člověka v lesích Dražanské vrchoviny, zachycených v archivních pramenech**“ vznikla na podkladu veřejně dostupných map a zanesení výsledků původního archivního výzkumu, zaměřeného na relikty antropogenní činnosti v lesích tří lokalit zájmového území v oblasti Dražanské vrchoviny.

Celkem bylo do mapy zařazeno více než 30 objektů či oblastí s nimi. Tyto jsou rozděleny do dvou skupin, z nichž jedna zahrnuje ty relikty činnosti člověka, které jsou na základě archivních pramenů přesně v mapě lokalizované. Jelikož ale archivní prameny mají pro středověk a raný novověk svá specifika a u řady z nich nejsou dochovány mapy (např. u milířů, hraničních

kamenů) a samotné archiválie neuvádějí vždy přesný počet objektů (zejména u milířů), je zde i druhá skupina objektů či jejich oblastí, o jejichž existenci pozitivně archivní prameny sice referují, ale jejichž počet (opět zejména u milířů) a lokalizace nejsou v archiváliích uvedeny. Pokud v určení pravděpodobné polohy byly nápomocné poznatky dalších disciplín z projektu (zejména archeologie), bylo přihlédnuto k nim, kde však nebylo možné ani to, byl takových objektů vyznačen v mapě jen jeden bod na okraji příslušné konkrétní obce, v jejímž lesním katastru se měl nacházet, území nebo v příslušné lesní trati. Pokud se relikty, nacházel relativně těsně za vymezeným zájmovým územím, byl do mapy zařazen rovněž.

Větší vypovídající hodnotu, než absolutní počet objektů budou mít spíše typy objektů (reliktů) lidské činnosti. Sem spadají fortifikace a sídlení objekty, konkrétně dvě zaniklé vesnice (Polom a Bohdalůvka), zřícenina hradu Vildenberg, Hrádek u Vítovic, osídlení na kopci Hlásnice, Klepačov a Čertův hrádek, dále lesní mlýny a papírna, jež vznikla z jednoho z nich (prameny neuvádějí z kterého; Bayer (1834); GISTRALIK (2022)), relikty důlní činnosti a lomů, relikty zpracování surovin (hamry, železárny, sklárna, vápenice, milíře), hraniční kameny (jež jsou dnes již deperditní a vznikly v rámci zmapování a popsání liechtensteinského panství (Pozořice v roce 1830; bylo jich 37), rybník, lesní školky a obora. Pro zajímavost můžeme uvést, že zejména v lokalitě Sever docházelo k exploataci až devastaci jeskyní za účelem zisku vápence (Balák 2019; Maráz 2022a), nicméně tyto jsou již daleko od námi vymezených zájmových území, takže do mapy nakonec nebyly zařazeny. Do map byly zahrnuty rovněž relikty antropogenní činnosti, které sice dnes nejsou v lese, nicméně dříve byly (sklárna v Housku; dnes součást obce Vysočany, nacházející se na místě domu čp. 24).

Mezi relikty antropogenní činnosti by měla být zahrnuta také komplexní proměna druhové pestrosti lesů na všech třech zájmových lokalitách, kterou odrážejí archivní prameny – zejména mapy a hospodářské knihy. Původní podstatně pestřejší druhové složení dřevin, zachytitelné v archivních pramenech ještě v 18. století (především buky, duby, habry, olše, břízy, topoly a jedle), se od 19. století vyvíjelo ve prospěch jehličnanů, kdy se k běžně rozšířené a přirozeně do této krajiny náležející jedli přidal také smrk. Ten postupně převládl natolik, až z něj vznikly konce 19. století nevhodné smrkové monokultury, existující do současnosti. Uvedená proměna proběhla ve všech třech zájmových lokalitách a koresponduje s obecným vývojem v českých zemích. Také bychom sem měli zařadit zmínku, že např. v letech 1680–1684 byla spotřeba dříví tak veliká, že jí podlehly celé plochy lesů kolem Olomučan (MZA v Brně, pracoviště

Státní okresní archiv Blansko, Pamětní kniha Olomučan, s. 386). Nicméně tyto poznatky nelze do mapy dosti dobře zanást, neboť se nejedná o objekty.

Pokud zaneseme výše uvedené objekty hospodářské činnosti do tří popsaných lokalit, zjistíme, že zastoupení v rámci celého zájmového území bylo značně rozdílné. Největší množství i nejpestřejší složení typů objektů bylo zjištěno na lokalitě Střed a Jih; na lokalitě Sever se jich nachází nejméně a většinou se jednalo o milíře. Je to dáno několika faktory. Náleží mezi ně diverzitní přírodní podmínky, např. nadmořská výška, která je na lokalitě Jih podstatně nižší, a z ní plynoucím poněkud jiné zastoupení původní druhové pestrosti lesů ve prospěch většího zastoupení listnatých druhů. Z něj vyplývá také odlišné hospodářské využití lesa. Tak např. milíře v lokalitě Jih archivní prameny v námi vymezeném zájmovém území vůbec nedokládají (archeologicky ale několik drobných bylo nalezeno); děje se tak až poněkud severněji od námi vymezeného území (Kronika obce Jezera (dnes součást městečka Pozoříce) mezi lesními tratěmi uvádí trať „U milířů“ (Maráz 2022a). Na lokalitě Střed hrála svou roli zase blízkost poměrně velkého Blanska a na něj navázaných objektů, zpracujících suroviny (zejména hamrů a hutí). Na lokalitě Jih se hamry vůbec nevyskytovaly, stejně jako třeba vápenice a samozřejmě také jeskyně. Značný počet dochovaných reliktních činnosti člověka je na lokalitě Jih vázán na Liechtensteiny a jejich propracované lesní hospodaření i správu panství (školky, obora, hraniční kameny). Tím se dostáváme k nezanedbatelnému vlivu, který měl odlišný historický vývoj lokalit, spjatý s rozdílnými vrchnostmi.

Získané poznatky naleznou využití v environmentálním vzdělávání, obnově původní lesní biodiverzity, památkové péči, historických disciplínách, ochraně přírody a turistice (informační tabule u turistických cest, kde mohou přispět k edukativnímu rozměru stávajících či nových turistických tras).

3. Popis metody/metod, jak byly informace (údaje) získány a interpretovány a v čem spočívá jejich syntéza – interpretace příslušnými výzkumnými metodami

K řešení výsledku „**Mapa objektů hospodářské činnosti člověka v lesích Dražanské vrchoviny, zachycených v archivních pramenech**“ byly vybrány tři lokality v zájmovém území na Dražanské vrchovině, jež jsme pracovním jmenovali Sever, Střed a Jih.

Lokalita Sever se nachází v centrální části Dražanské vrchoviny (převážně zahrnuje katastrální území (k.ú.) Holštejn a Housko, dnes součást obce Vysočany). Jedná se o málo členitou oblast s mělkými a širokými údolími. Lokalita Střed je umístěna na západním okraji Moravského krasu a Rudické plošiny (převážně k.ú. Klepačov a Olomučany). Jedná se spíše o méně členitý rovinatý terén zvrásněný velmi příkrými a hlubokými údolími dvou menších vodotečí. Lokalita Jih se rozkládá v jižní části Dražanské vrchoviny (převážně k.ú. Pozořice). Oblast můžeme charakterizovat jako členitou krajinu s prudce stoupajícími svahy a úzkými údolími. V rámci všech tří území (Sever, Střed a Jih) byly vybrány pouze reliktů antropogenní činnosti, které se nacházejí na pozemcích určených k plnění funkcí lesa (ÚHÚL 2022).

Mapa vznikla na základě podkladových mapových materiálů z veřejně dostupných zdrojů a zanesení do nich poznatků původního archivního výzkumu (MAHOLE 2022), provedeného v relevantních edicích pramenů a archivních fondech (včetně mapových a digitalizovaných) tuzemských (Národní archiv, Moravský zemský archiv v Brně, Moravský zemský archiv v Brně, pracoviště Státní okresní archiv pro Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, Moravský zemský archiv v Brně, pracoviště Státní okresní archiv Blansko, Moravský zemský archiv v Brně, pracoviště Státní okresní archiv Vyškov se sídlem ve Slavkově, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc) i zahraničních archivů (Hausarchiv der regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein in Wien, Österreichisches Staatsarchiv Wien: Kriegsarchiv Wien, Haus-Hof- und Staatsarchiv Wien) a příbuzných institucí (Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Kroměříž, Moravská zemská knihovna v Brně). Výběr pramenů byl konfrontován rovněž se schválenou metodikou ke zpracování archivních materiálů o historickém využívání lesních majetků (Suchánková et al. 2021), která ale v zrcadle vytěžených poznatků nakonec ukázala své limity, a to zejména na poli využití obecních i školních kronik, s nimiž vůbec nepočítá. Právě z nich jsme ovšem získali žeň nesmírně cenných multioborově využitelných poznatků (Maráz 2022). Podobně cenné informace přineslo bádání v archivních fondech, které primárně nesouvisely s naším zájmovým územím (např. Protokol o důlní činnosti Olomučan v rámci Adamovského báňského úřadu, uložený v Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Velkostatek Ruda nad Moravou; Maráz 2022a s. 418, 420).

Základ metody výzkumu tedy spočíval v rozsáhlé heuristice poznatků z předmětných archivních pramenů (včetně digitalizovaných) a edic pramenů. Takto bylo získáno široké spektrum rozličných informací různé kvalitativní úrovně a podrobnosti. Následně z nich byly vybrány jen informace a mapové podklady k těm objektům, jež se nacházely na pozemcích určených k plnění funkcí lesa a utříděny podle typu antropogenní činnosti a lokalit Sever, Střed a Jih. U těch objektů, kde nebyla z archivních pramenů známá přesná poloha, došlo k využití poznatků dalších disciplín, zejména archeologie. Pro větší přehlednost byly jednotlivé skupiny typů reliktních označeny tak, aby reflektovaly objekty s bezpečně známou polohou a relikty, jejichž přesné umístění nám nedovolují archivní prameny stanovit.

Z výše uvedených veřejně přístupných mapových zdrojů a excerpovaných archivních poznatků byly vytvořeny v rámci zájmových území v prostředí ArcGIS polygony se zanesenými údaji a následně jednotlivé připravené vrstvy nahrány na server do prostředí ArcGISOnline.

Seznam použité literatury

Balák I. (2019): *Moravský kras: jeskyně a člověk*. Průhonice 2019.

Bayer J. (1834): *Verbesserte und vermehrte Ausgabe der Karte des Maehr. Schles. Gouvernements*. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:7315722a-869a-40ac-8fdb-91737ced0234?page=uuid:6cb8baf1-d756-4603-af9b-010b619b4a05>

GISTRALIK (2022): *Geografický informační systém tradiční lidové kultury 1750-1900*. Obec Klepačov. Dostupné z: <https://gistralik.muni.cz/vyhledavani.html#f=Klepa%C4%8Dov>

Kadavý J., Knott R., Uherková B., Kneifl M., Adamec Z. (2022): Which types of stools (according to morphological features) can be seen in the landscape of Dražanská Highland? In: Fialová J. (ed.): *Conference Proceedings of Public recreation and landscape protection – with nature hand in hand!*, May 09–10, 2022: 681–686.

MAHOLE (2022): *Mapping the cultural heritage of human activities in forests*. Dostupné z: <https://mahole.ldf.mendelu.cz>

Maráz K. (2022a): *Using the Knowledge of Written Sources for Nature Conservation and Recreation in the Forests of the Dražany Highlands*. In: Fialová J. (ed.): *Conference Proceedings of Public recreation and landscape protection – with nature hand in hand!*, May 09-10, 2022, s. 418–421.

Maráz K. (2022): *K možnostem využití obecních a školních kronik jako pramene pro výzkum antropogenní činnosti člověka v lesích na příkladu Drahanské vrchoviny*. Archivní časopis (v tisku).

Suchánková S.; Vild O.; Szabó P.; Chudomelová M.; Hédl R. (2021): *Metodika ke zpracování archivních materiálů o historickém využívání lesních majetků*. Schválená metodika Ministerstva zemědělství České republiky 12451/2021-MZE-16222/M222.

ÚHÚL (2022): Informace o lesním hospodářství. [online]. Dostupné z: <https://geoportal.uhul.cz/mapy/mapylhpovyst.html>; dostupné z: <https://geoportal.uhul.cz/mapy/mapylho.html>

4. Odkaz na příslušnou výzkumnou aktivitu, na jejímž základě výsledek druhu specializovaná mapa s odborným obsahem vznikl

Mapový výstup je výsledkem aktivity **2_3: Archivní výzkum** v rámci **Etapy 2**.

Finalizace výstupu proběhla v **Etapě 3: Tvorba tematických výstupů projektu** jako součást aktivity **3_4: Specializované mapy s odborným obsahem**.